ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/272998114

ULUSLARARASI PARA REFORMU TARTIŞMALARI: üretim sistemi düzelmeden mümkün mü?

Article · January 2004

CITATION
1

READS
361

1 author:

Mehmet Şişman
Marmara University
40 PUBLICATIONS **12** CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

PARA-BANKA VE FİNANS View project

finance View project

All content following this page was uploaded by Mehmet Şişman on 02 March 2015.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

ULUSLARARASI PARA REFORMU TARTIŞMALARI: üretim sistemi düzelmeden mümkün mü?

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Şişman, Marmara Üniversitesi, İktisat Bölümü.

1.Reform tartışmalarının tarihselliği

1990'ların Dünya Ekonomisi küreselleşme tartışmalarının hemen ardından, uluslararası para reformu tartışmalarını yeniden gündeme getirdi. Bu olgunun en önemli nedeni krizle birlikte 1973'de uygulamadan kalkan Bretton Woods Sistemi'nden sonra başgösteren para sistemsizliği ve bu para sistemsizliğinin hem Kuzey hem de Güney ülkelerinde üretim sistemine ek olarak yarattığı problemlerdir. 1990'ların hemen başında Avrupa Para Sistemi'nde (EMS) yaşanan çöküş uluslararası para reformu konusundaki tartışmaları hızlandırdı. Kuşkusuz Güney ülkelerinde ortaya çıkan problemler daha yakıcı düzeydedir. 1997 yılında Güneydoğu Asya'da ortaya çıkan krizler; Güney Kore, Malezya ve Singapur gibi Merkez ya da Kuzey ülkeleriyle boy ölçüşebilecek iktisadi etkinlikleri olan ülkeleri de içine alınca, para sistemsizliğinin bir uluslararası reformla giderilmesi fikri yeniden geniş bir tartışma alanı yarattı. Yeniden denilebilir. Çünkü 1978 yılında James Tobin "a proposal for monetary reform" adlı çalışmasında; altın-dolar sisteminin neden çöktüğünü ve dalgalı döviz kuru sisteminin neden problemi çözmediğini açıklarken geleceğe ya da bugüne dönük önemli saptamalarda bulunarak tartışmalara bir boyut katmıştır (Tobin J., 1978). Tobin, öncelikle esnek döviz kuruna dayalı uluslararası sermaye hareketliliğinin ulusal makroekonomi politikasındaki otonomiyi ortadan kaldıracağını ve özellikle para politikalarının zorlaşacağını ortaya koymuştur. Bugün de bu problemlerden birincisi Güney ülkelerinde, ikincisi Kuzey ülkelerinde devam etmektedir. Tobin bu soruna dünya ölçeğinde ortak bir vergi uygulamasının çözüm olacağını iddia etmiştir. Bu verginin para alanları dikkate alınarak Dünya Bankası ve IMF tarafından uygulanabileceğini belirtmiştir(Tobin J., 1978). Bu öneriyi irdelerken, iki kuruluşun 1970'lerde henüz günümüzde olduğu gibi yıpranmadığını kabul etmek gerekir. Ayrıca James Tobin'in öneriyi yaptığından bu yana gerçekleşen gelişmeler, kendisinin yaptığı öneriye atıfla Tobin vergisi olarak uluslararası para literatüründe geniş ölçüde tartışma yaratmıştır. Çalışmanın bundan sonraki altbölümünde; mevcut durum ve öneriler bu tartışmalar çerçevesinde irdelenecektir.

2. Mevcut yapı ve uluslararası para reformuna dönük öneriler

Mali serbestleştirme (deregulation) uygulamalarıyla birlikte 1980'li yıllardan itibaren, özellikle 1990'lı yıllarda; gelişmekte olan (çevre, güney, emerging market) piyasalardaki krizlerin arttığı, buna koşut olarak uluslararası para reformu tartışmalarının yoğunlaştığı gözlenmektedir. Latin Amerika'da ortaya çıkan 1982 dış borç moratoryumu gelişmekte olan ülkelerin sorunlu mali yapılarını işaret etmesi açısından önemlidir. Arjantin, Brezilya, Meksika ve Venezuela gibi Latin Amerika ülkeleri ihracat gelirleriyle dış borçlarını ödeyemeyeceklerini ilan ettiler. 1994 Türkiye ve Meksika, 1997 Tayland, Güney Kore, Malezya ve Singapur, 1998 Brezilya, 1999 Rusya, 2001 Türkiye ve 2002 Arjantin krizleri çarpıcı bir biçimde uluslararası mali piyasalardaki sıfır toplamlı oyunu ortaya çıkardı. Bu ülkelerde hep aynı mekanizma harekete geçti; keskin sermaye geri dönüşleri ve keskin kur değersizleşmelerini önemli GSYİH kayıpları izledi. Sermaye kaçışları ve kur değersizleşmeleri; aynı zamanda ticarete girmeyen mal fiyatlarını dalgalandırarak, iç faizleri aşırı yükseltip bankacılık krizlerine yol açmıştır (Swoboda & Zettelmeyer, 2001).

Mali yapısı gelişmiş merkez ülkeler cephesinden bakıldığında; iletişim teknolojisi alt yapısıyla hızlanan sermaye akımlarının önemli yararları vardır. Portföy farklılaştırması, riskin paylaşılması ve geçici ticaret açıklarının kapatılması gibi katkılar olarak özetlenebilecek bu yararlar (Eichengreen & Mussa, 1998), dünya ekonomisini saran bir borç bunalımına dönüştüğünde (bugünlerde moral hazard problemi çok tartışılmaktadır), kuşkusuz tamamen ortadan kalkabilecektir. Bununla birlikte Merkez'de ağırlıklı olan yukardaki bakış açısından ele alındığında gelişmekte olan piyasalardaki problemlerin önemli bir bölümü bu piyasaların zayıf piyasa disiplini, yetersiz sermaye yapısı yanlış hükümet müdahalelerinden kaynaklanmaktadır(Eichengreen & Mussa, 1998).

Lapavitsas & Itoh' a göre 1973 sonrası parasal problemleri azaltmak için beş değişik görüş ortaya çıkmıştır. Dünya çapında faaliyet gösterecek tek bir merkez bankası, bölgesel entegrasyon, altın para sistemine dönüş, merkez bankacılığını yürürlükten kaldıran 'serbest bankacılık' önerisi ve adım adım (piecemeal) reform (Itoh & Lapavitsas, 1999, 202-206) başlıklarıyla özetlenebilecek bu önerilerin kısaca analizine geçelim. Birinci öneri, kanımızca Mundell'in uluslararası para reformu için para alanlarını IMF'nin Dünya Merkez Bankası rolünü üstlenmesi yoluyla yönlendirmesi ilgili önerisiyle birleştirilebilir.

Robert Mundell'e göre tek bir dünya parası olmaya aday para birimi yoktur. Dolayısıyla, Mundell için mevcut paralar içinden tek bir dünya parası çıkması mümkün görünmemektedir. Ancak üç para alanı (dolar, euro ve yen) içinde bir parasal reform düşünülebilir. Amerikalı iktisatçı Mundell'e göre, euro alanında yapılan uygulamalar ABD'nin uluslararası para yönetimiyle tüm dünya için yaygınlaştırılabilir. Bu çerçevede geliştirilen öneriye göre; IMF Dünya Merkez Bankası (WCB) konumunu üstlenebilir. Aynı zamanda üç para alanını yönetenler Dünya Merkez Bankası'nın kalıcı yöneticileri olurlar. Değer standardı (numeraire) olarak 'intor' ya da 'unor' adlı bir para birimi devreye sokulabilir. Bu öneride 1 unor (ya da intor) 1dolar, 1euro ve/veya 100 yen'e eşit olur. 200 civarındaki her üye ülke parasını bu pariteye göre oluşan intor'a bağlı olarak ayarlar. Böylece, Mundell'e göre 200 civarındaki dünya ülkesindeki yerel paraların değerleme mekanizması, dünya piyasasına dolaysız olarak bağlanma olanağına kavuşur. Intor ya da unor para birimi dünyadaki her ilkenin ikinci önemli parası olur. Bütün bunlar döviz kuru dengesizliklerini ortadan kaldıracağından, iktisadi ve uluslararası organizasyon iyileşir (Mundell & Harris, 2000). Bir başka para iktisatçısı McKinnon; ABD, Alman ve Japon merkez bankalarının para politikalarını kullanarak ya da günlük faiz politikalarıyla, belirli bir band içinde müdahalesini savunmaktadır (Hallwod, R. MacDonald, 2000, 482). Lapavitsas ve Itoh'a göre iktisadi ve politik olarak birbirinden olağanüstü boyutta farklı ülkelerin bulunduğu günümüz dünyasında, bu öneriler sadece hegemonik kapitalist güçlerin kendi karar verme süreçlerine aracılık edecektir (Itoh & Lapavitsas, 1999, 202). Ayrıca Mundell'in esas olarak Euro ve dolar için belirttiği ve Japonya'nın mali sermaye alanında süregelen sorunları nedeniyle olsa gerek, mümkün olursa yen'in de dahil olacağı para alanlarına bağlı dünya değer standardı oluşturmanın; kanımızca bu üç bloktan herhangi birinde ortaya çıkacak iktisadi sorunların tüm ülkelere sirayet etmesi anlamına geleceği de dikkate alınmalıdır.

Uluslararası parasal sorunları tartışmaya açan ikinci öneri Bölgesel entegrasyondur. Bu konuda bilinen en önemli blok Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)'dır. Avrupa Birliği bir Merkez Bankası kurdu. Merkezi Frankfurt'ta olan bankanın ilk başkanı Almandı. Şimdiki başkanı bir Fransızdır. AB içinde 2000'den itibaren Euro adlı para birimiyle ortak para alanına geçilmesine rağmen sorunlar tamamen çözülmüş değildir. Birlik içinde daha güçlü ülkelerin (Almanya Fransa, İngiltere) görece daha az güçlü ülkelere göre yönetimde etkin oldukları gerçeği gözardı edilemez. Bu çerçevede, AB örneğinde bile sorunlar mevcutken; bir ulus-devletin işsizliği azaltmak için uygulayacağı para ve maliye politikalarını engelleyecek bir entegrasyon ya da bir üst

yapı biçimi farklı sınıfları farklı düzeylerde etkileyebilecektir. Çalışan emekçi kesimler bu tür politikalardan olumsuz etkilenirken, sermaye sınıfı üretken kapasite ve finansal varlıkları daha da artıracak yatırım olanakları nedeniyle bu entegrasyondan hoşnut kalacak ve daha çok yararlanacaktır (Lapavitsas & Itoh, 203). Bölgesel Birlik ya da entegrasyon, tamamen uygulamaların geniş kitlelere olumlu yanlarının toplamıyla pozitif bir etki yaratabilir. Ancak entegrasyonun maliyeti eşit olmayan bir biçimde dağılırsa, sorunlar daha da büyüyebilir. Böylece gelişme potansiyeli kısırlaştırılarak, büyümenin önünde engel bir entegrasyon biçimine doğru gidilebilir. Entegrasyona giren ülkeler arasında artan rekabetin değişik sonuçları vardır. Enflasyon farklılıkları da hesaba katıldığında bu farklılıklar; para politikalarındaki değişiklikler ve döviz kuru dalgalanmalarıyla sonuçlanır. Entegrasyon halinde; artan işsizliği ve üretken kapasitesindeki sorunları azaltmak için, gelişme belirsiz bir yörüngeye sokulabilir. Bu belirsiz gelişme eğiliminde de, farklı sınıflar farklı düzeylerde etkilenirler. Şayet emekçi kesimler entegrasyonun gerçekleştiği sınırların tümünde demokratik örgütlenme hakkına sahipse, bu olumlu olanaklara yol açabilir. Tersi durumda sermaye sınıfı baskın gelir (Lapavitsas & Itoh, 203). Zaten Dünya Ekonomisin de eşitsiz gelir dağılımıyla ilgili göstergelerin giderek arttığı gözlenen bir olgudur. Örneğin, 1960 'lı yıllardan 1990'lı yıllara kadar emek gelirleri üzerindeki vergilerin artış oranı, semaye gelirleri üzerindeki vergilerin artış oranından sekiz (8) kat daha fazla gerçekleşmiştir (Lairson & Skidmore, 2003, 132).

Uluslararası para sorunlarını gidermeye dönük üçüncü öneri, altına dönüş projesidir. Tekrar altın para sistemine (Pax Britannica ve Pax America biçimleriyle yaşandı) dönüşü savunan bu önerinin yeniden pratiği mümkün görünmemektedir. Zira, Mundell'in de vurguladığı gibi, tek bir para alanının dünya ekonomisindeki hakimiyeti için gerekli koşullar mevcut değildir(Mundell & Harris, 2000).

Dördüncü öneri, yani serbest bankacılık önerisi Hayek'in çalışmalarına atıfla getirilen bir öneridir. Piyasa mekanizmasının paranın kendisini de düzenleyeceğini; merkez bankalarının bankacılıkdaki gelişmelerin doğal bir ürünü olmayıp, hükümet müdahalelerinin bir aracı olduğundan bu alandaki sorunları artıracağını savunurlar. Aslında bakıldığında merkez bankalarının hükümet müdahalelerinden göreli olarak özerk olma süreci tüm ülkelerde yaygınlaşmasına rağmen sorunlar artmıştır. Halbuki 1940'lı yıllarda ve 1960'larda; James S. Duesenberry'nin de ortaya koyduğu gibi merkez bankaları tam istihdam, fiyat istikrarı, ekonomik büyüme ve dengeli bir ödemeler bilançosu için çalışırdı (Duesenberry, 1967, 102). Belki de bugün sadece fiyat istikrarını

sağlama görevi, merkez bankalarının göreli özerkliğin artmasına rağmen, bu bankaların işlevini giderek (yaklaşık 20 yıldır) kısıtlayan bir unsurdur.

Dünya çapındaki para reformunun beşinci ve son bileşeni adım adım ya da parça parça (piecemeal) değişim önerisidir. Bu aşamada 2000'den bu yana gelişmeler düşünüldüğünde tedrici bir müdahale fikrine en yakın öneri Tobin Vergisidir. Çünkü, döviz kuru değişimine dönük para ticareti (e-trade) çok artmıştır ve kapitalist krizler araclığıyla oldukça zarar verici boyutlara ulaşabilmektedir. Öneriye göre % 0,01 ile %0,25 arası uygulanabilecek bir vergi oranıyla gelişmekte olan ülkelerin de bir ölçüde rahatlaması mümkün olabilecektir (Felix, 1995, 40-46).

Öte yandan Uluslararası Para Fonu (IMF), özellikle Asya krizinden sonra kuruma yüklenen sorumluluğun artmasıyla üç yeni öneri geliştirdi: iletişimin niteliğini iyileştirmek, yurtiçi mali sistemleri güçlü kılmak (güçlendirmek), sermaye hareketlerini serbestleştirirken ihtiyatlı olmak (Griffith-Jones& Kimmis,1999). Her üç öneri de birlikte düşünülmektedir. Bu önerilerin radikal değişikliklerden çok, uluslararası parasal sistemi soğutmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. 2000 yılından sonraki gelişmeler de (bubble burst ve durgunluk) IMF'nin amaçlarına en azından kısa dönem için uygun pratik bir zemin hazırlamıştır. Ancak, uluslararası para sistemsizliği ve bu yapının üzerinden reform tartışmaları sürmektedir. Zira her alanda olduğu gibi parasal alanda da kaotik ve belirsiz gelişmelere uygun bir yapı, tarihsel olarak hiç rastlanılmadığı biçimiyle, varlığını sürdürmektedir.

3-Uluslararası para reformuna ilişkin önerilerin uygulanabilirliği: dünya üretim sistemi etkileşimi

Uluslararası para, para sermaye ve sermaye akımlarında ortaya çıkan sorunların 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren, yani dünya ekonomisinin yavaşlamaya başlamasından bu yana sürdüğünü görmek gerekmektedir. Asıl sorun, Samir Amin'in de belirttiği gibi, üretim sistemindedir (Amin, 2004). Finansal (mali) olan reel (üretken) alandan bağımsız gelişemez, ancak dünya artık değerinin yeniden dağıtımı yoluyla kendisine yeni kullanım değeri yaratmaya çalışır (Şişman M., 2003). 2000 sonrası burada da sorunlar olduğu gözlenmektedir. Günümüzün uluslararası ödemeler sistemi ya da sistemsizliği; ne bugün artık uygulaması mümkün olamayacak olan altın para sisteminde olduğu gibi maddi- nesnel, ne de Bretton Woods Sistemi'nde olduğu gibi hukuksal temele dayanmaktadır (Aren, 2000, 124).

Bununla beraber, üretim sisteminin zararlı etkilerini döviz ticareti yoluyla kendi çıkarına kullanmak isteyen ve dünya çapında hareket eden spekülatif faaliyetleri Tobin vergisi türü uygulamalarla durdurulmalıdır. Bu vergi sadece spot döviz ticareti ile sınırlı kalmamalı, vadeli işlemlere dayalı döviz ticaretinde de uygulanmalıdır (Akyüz, Cornford, 1994, 21). Ayrıca, Tobin vergisi sonucu oluşacak fonlar en az gelişmiş ülkelerden başlayarak yoksullukla mücadelede ve çevre problemlerini giderilmesinde kullanılmalıdır. Tobin vergisini ancak Birleşmiş Milletler ölçüsünde bir kurum uygulayabilir. Birleşmiş Milletlere bağlı bir Finans kuruluşu oluşturarak üretim sisteminin uluslararası para akımlarından kaynaklanan kötü etkilerini bertaraf etmenin yolları aranmalıdır. Malezya ve Şili'de bir yıldan kısa süreli sermaye akımlarını vergilenmesi, üretken kesimde kararlı bir döviz kuru dengesiyle karşılanmış, dolaysız yabancı sermaye artışı ortaya çıkmıştır. Şili deneyiminin uluslararası versiyonu Tobin vergisi olarak görülmektedir (Lairson & Skidmore, 2003, 408). Bu uygulamalar adım adım uygulandığında dünya ticareti olumlu etkilenecek, spekülatif döviz ticaretinden kaynaklanan üretim bozulmalarının önüne geçilecek, son dönem artan işsizlik belki biraz aşağı çekilebilecektir. Aynı zamanda belki iyi bir fonlamayla ve organizasyonla, en azından dünyada açlığın ve yoksulluğun bitmesi için önlemler alınabilecektir. Bu süreç merkez bankalarının tekrar eski işlevlerine kavuşmalarıyla ancak mümkün olabilecektir. Özellikle gelişen güney ülkelerinde merkez bankaları ekonomik gelişmenin parasal sorumluluğunu yeniden üstlenmelidirler. Dünya Ekonomisi'ndeki durgunluk eğilimleri yukarda önerilen uygulamalar için önemli bir fırsat olarak görülmelidir.

Kaynaklar:

Akyüz Yılmaz & **Cornford** Andrew 1994, 'Regimes for international capital movements and some proposals for reform', UNCTAD Discussion Papers, No:83, May.

Amin S. 2004, 'Kapitalizmin Yeni Aşaması (ya da bunak gençleştirme çabası)', http://www.ozguruniversite.org/guncelAamin.htm (Çeviren: aydın Ördek) 15 Mart 2004.

Aren S. 2000, 100 Soruda Para ve Para Politikası, Gerçek yayınevi.

Duesenberry James S. 1967, Money and Credit: Impact and Control, Prentıce Hall (Second Edition).

Eichengreen Barry and **Mussa** Michael, Capital Account Liberalization and the IMF, Finance&Development, December 1998, Volume 35, Number 4

Felix D. 1995, 'Financial Globalizition Versus Free trade: The Case for the Tobin Tax', UNCTAD Discussion Papers, No:108, November.

Griffith-Jones S.& **Kimmis** J.1999, 'Stabilizing capital flows to developing countries', Global Instability içinde, edited by: Jonathan Michie and John Grieve Smith, Routledge.

Hallwood C. Paul, **MacDonald** R. 2000, International Money and Finance, Blackwell.

Mundell R.& **Harriss** C.Lowell, 'Currency Areas, Exchange Rate Systems and International Monetary Reform' (*Paper delivered at Universidad de CEMA, Buenos Aires, Argentina, on April 17, 2000*.) http://www.columbia.edu/~ram15/cema2000.html (10 Mart 2004)

Itoh Makoto & **Lapavitsas** Costas (1999), Political Economy of Money and Finance, MacMillan.

Lairson Thomas D. & **Skidmore** David (2003),International Political Economy (third Edition), Thomson.

Swoboda A. K. & **Zettelmeyer** Jeromin, 'Key Issues International Monetary and Financial Reform: A Personal Record of the conference' http://www.imf.org/external/pubs/nft/seminar/2001/reform/conclus.pdf (10 Mart 2004)

Şişman M. 2003, Mali Sermayenin Küreselleşmesi, Set yayınları, İstanbul.

Tobin, James 'A Proposal for Monetary Reform', Eastern Economic Journal, July/ October 1978 makalesi http://www.globalpolicy.org/socecon/glotax/currtax/original.htm (10 Mart 2004) sitesinden alınmıştır.

View publication stats